

اثر توسعه گردشگری عشایری بر شاخص‌های معیشت پایدار مرتعداران (مطالعه موردی: مناطق عشایری لار، البرز مرکزی)

وحید انصاری^{۱*}، قدرت اله حیدری^۲، سید مجتبی مجاوریان^۳ و شفق رستگار^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۱۹ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۸/۰۱/۱۷

چکیده

ایجاد فعالیت‌های اقتصادی جنبی و تلفیقی در بهبود وضعیت معیشت و اقتصاد عشایر مؤثر خواهد بود. توسعه بوم‌گردی می‌تواند پاسخی به این نیاز عشایر باشد. این تحقیق که در منطقه لار البرز مرکزی انجام شده به مقایسه و اولویت‌بندی آثار توسعه گردشگری عشایری بر شاخص‌های معیشت پایدار بهره‌برداران می‌پردازد. سپس با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و با در نظر گرفتن تجربیات و دیدگاه‌های کارشناسان و بهره‌برداران به مقایسه و اولویت‌بندی شاخص‌های معیشت پایدار تحت تأثیر توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری پرداخته است. همچنین پس از اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌های معیشت پایدار، جهت مقایسه میانگین رتبه اولویت‌های کارشناسان و بهره‌برداران از آزمون اختلاف میانگین استفاده شده است. نتایج نشان داد که از دیدگاه کارشناسان، سرمایه طبیعی و اکولوژیکی با وزن نهایی (۰/۳۵) و از دیدگاه بهره‌برداران، سرمایه اقتصادی با وزن نهایی (۰/۳۹) بیشترین تأثیرپذیری را از توسعه گردشگری عشایر به خود اختصاص خواهند داد و سایر معیارها در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین نتایج مقایسه نظرات کارشناسان و بهره‌برداران نشان داد که دیدگاه‌های این دو گروه، در ۱۴ شاخص از جمله؛ آلودگی‌های زیست‌محیطی، حضور حیات وحش، تنوع گونه‌های گیاهی، اعتماد عشایر به یکدیگر، حضور و نقش زنان، سطح اشتغال، تنوع محصولات تولیدی، ایجاد بازارچه‌ها، و دسترسی به برق و تلفن، دارای اختلاف معنی‌داری با یکدیگر می‌باشد. لذا نتایج بیانگر عدم همسویی دیدگاه‌های دو گروه کارشناسان و بهره‌برداران بوده که نشان می‌دهد، پیش از اعمال سیاست‌گذاری جهت توسعه بوم‌گردی، لازم است دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران به هم نزدیک شده و با توجه به آن مدیریت صحیح و اصولی در این بخش اعمال شود.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، معیشت پایدار، عشایر، AHP، منطقه لار.

^۱ دانشجوی دکتری مرتعداری، گروه مرتعداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری، ایران.

* نویسنده مسئول: v.ansari1348@gmail.com

^۲ دانشیار گروه مرتعداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری، ایران.

^۳ استادیار گروه مرتعداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری، ایران.

مقدمه

معیشت پایدار از ابعاد کلیدی، مهم و اساسی توسعه پایدار مناطق عشایری است که در آن، توجه جدی به معیشت و تحول و نیز شیوه‌های برطرف کردن چالش‌های آن از ضروری‌ترین ابعاد کاهش فقر و توسعه به شمار می‌رود. در این میان، ارائه راهبردهای معیشت پایدار راه‌کاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق عشایری در راستای تغییر الگوی زندگی و فعالیت کنونی (که معیشتی و آسیب‌پذیر است) به الگویی مطلوب است و یکی از ابزارهای مهم رسیدن به توسعه پایدار محسوب می‌شود. از این رو ارائه راهبردها و الگوهای جدید در چارچوب بهره‌گیری از سایر امکانات محیطی برای توسعه معیشت و پایداری آن می‌تواند راهگشای حرکت توسعه در مسیر فعالیت باشد (۱۸). رهیافت معیشت پایدار به لحاظ جامعیت و توجه به اصل پایداری، با تلفیق مناسب دارایی‌ها و منابع سازو کارهایی را جهت اشتغال و درآمد مطمئن و غیرمخرب فراهم می‌آورد و با کنار گذاشتن روش‌های حذفی و محدودکننده، جوامع محلی را به سمت بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی سوق خواهد داد (۸ و ۱۹). اهداف معیشت پایدار عبارتند از کاهش فقر، حمایت اجتماعی، مقابله با طرد اجتماعی، ارتقاء حقوق بشر و حتی محافظت از منابع طبیعی است که بنیان معیشت بسیاری از مردم را تشکیل می‌دهد. معیشت به معنی توانایی‌ها، دارایی‌ها و فعالیت‌هایی است که برای زندگی و زنده بودن مورد نیاز است (۶ و ۱۷). هنگامی می‌توان از اوضاع معیشتی پایدار سخن گفت که فائق آمدن بر فشارها و لطمات ناگهانی و بازیابی پس از ابتلا به این موارد امکان‌پذیر باشد. چنین معیشتی قادر است قابلیت‌ها و دارایی‌های خود را برای حال و آینده حفظ کرده یا ارتقاء بخشد و در عین حال شالوده‌ی مرتعداری را تضعیف نکند (۱۱).

گردشگری عشایری رویکردی جدید در مراتع بوده که در سال‌های اخیر مطرح شده است (۱۰ و ۱۲). گردشگری عشایری سفری است مسئولانه به منابع طبیعی که حافظ محیط زیست بوده و باعث بهبود کیفیت زندگی بهره‌برداران می‌شود و حداقل آسیب را به مراتع و فرهنگ منطقه وارد می‌کند (۱). این شکل از گردشگری، فعالیت‌های فراغتی انسان را عمدتاً در طبیعت امکان‌پذیر می‌سازد و مبتنی بر

مسافرت‌های توأم با خرید محصولات جوامع محلی، برداشت‌های فرهنگی، معنوی، دیدار و مطالعه از جاذبه‌های طبیعی و بهره‌گیری و لذت جویی از پدیده‌های متنوع آن است (۹ و ۱۳) و اثرات مخرب حداقلی بر روی طبیعت وارد ساخته و به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم از طریق تأمین درآمد برای اهالی محلی باعث حفظ میراث طبیعی و زیست‌محیطی آن منطقه می‌گردد (۲).

وجود عشایر و نحوه زندگی آنها، همچون عکس‌هایی با جذابیت بی‌حد و حصر و زیبایی خیره‌کننده در آلبوم طبیعت، چشم هر بیننده‌ای را می‌نوازد. وجود این شرایط که دور از قیل و قال زندگی شهری می‌باشد، بستری مناسب را برای گردشگری فراهم می‌کند. همچنین نوع زندگی کوچ‌نشینی که ایلات و عشایر را به‌عنوان دیدنی‌ترین جاذبه عصر تکنولوژی مطرح ساخته، از بزرگترین جاذبه‌های گردشگری فرهنگی در عصر حاضر است. عشایر به شیوه‌ای جذاب و باورنکردنی طی قرن‌ها و سال‌های طولانی اقدام به حفظ سنن و آداب و رسوم گذشته خود نموده‌اند و این اصالت به جاذبه‌ای برای صنعت گردشگری تبدیل شده است (۵ و ۱۵). نیل به توسعه در هر جامعه نیازمند توسعه همه جانبه و هماهنگ همه بخش‌های آن جامعه است. وجود منابع بالقوه و بالفعل در میان عشایر نیازمند فرصتی برای شکوفا شدن و به بار نشستن است که گردشگری عشایری با ره‌آوردهای خود می‌تواند تا حدودی این فرصت را فراهم نماید. سعیدی گراغانی (۲۰۱۷) با اولویت‌بندی آثار تشکیل و توسعه بازارهای محلی بر شاخص‌های معیشت پایدار بهره‌برداران مراتع استان کرمان با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) بیان نمود که از بین پنج معیار معیشت پایدار بهره‌برداران، سرمایه اکولوژیکی و سرمایه انسانی بیشترین تأثیرپذیری را از تشکیل و توسعه بازارهای محلی به خود اختصاص داده‌اند. محمدی و همکاران (۲۰۱۷) با بررسی اثرات گردشگری بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی منطقه اورامان بیان داشتند گردشگری بر بعد انسانی، اجتماعی، فیزیکی، طبیعی و مالی روستائیان تأثیر مثبت دارد. همچنین یافته‌های آنها نشان داد که ابعاد معیشت پایدار (بعد انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی و مالی) تأثیر معنی‌داری را بر معیشت پایدار روستائیان دارند. در مطالعه دیگری سعیدی گراغانی و همکاران (۲۰۱۸) با

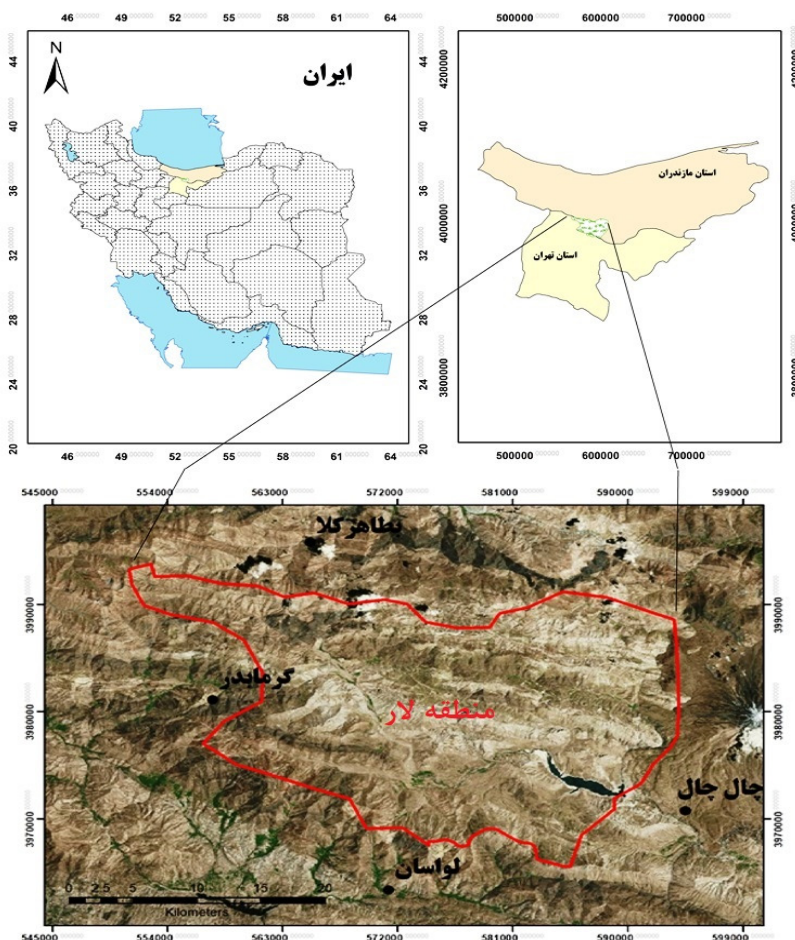
بررسی تأثیر تشکیل بازارهای محلی بر معیشت پایدار بهره‌برداران مراتع با استفاده از روش تاکسونومی عددی در استان کرمان بیان نمودند که از دیدگاه عشایر سرمایه مالی و اقتصادی و از دیدگاه کارشناسان سرمایه انسانی بیشترین تأثیرپذیری را از تشکیل و توسعه بازارهای محلی به خود اختصاص داده‌اند. همچنین نتایج رتبه‌بندی شاخص‌های معیشت پایدار از دیدگاه عشایر نشان داد که شاخص‌های سطح اشتغال، دسترسی به جاده و درآمد حاصل از تولید محصولات دامی بیشترین تأثیرپذیری را از تشکیل و توسعه بازارچه‌های محلی دارند. این در حالی است که کارشناسان عقیده دارند که شاخص‌های نیروی کار خانوادگی، اسکان مسافران در مناطق عشایری و دسترسی به جاده بیشترین تأثیرپذیری را از تشکیل و توسعه بازارچه‌های محلی به خود اختصاص می‌دهند.

مواد و روش‌ها

مراتع ییلاقی منطقه لار با مساحتی بالغ بر ۶۹۷۰۰ هکتار در شمال استان تهران قرار گرفته است. این مراتع بین طول جغرافیایی ۳۶°-۵۶° الی ۳۶°-۴۷° و عرض ۵۲°-۶° الی ۵۲°-۱۵° واقع شده است. متوسط شیب منطقه ۲۹/۹ درصد، حداکثر ارتفاع ۳۲۰۰ متر و حداقل ارتفاع ۱۶۰۰ متر از سطح دریا است. مراتع ییلاقی مورد بررسی شامل ۶۲ سامان عرفی است. مدت بهره‌برداری از مراتع ییلاقی منطقه ۱۰۵ روز از ۱۵ خرداد تا ۱ مهرماه می‌باشد. مراتع ییلاقی منطقه لار از قدیم الایام جزء مراتع ییلاقی دامداری بوده که همه ساله در تابستان احشام خود را از نواحی شمیرانات، پاکدشت، ورامین، گرمسار، سنگسر سمنان، فیروز کوه، دماوند، نور و آمل به این نواحی کوچ می‌دادند و یکی از قدیمی‌ترین بخش‌های فعال و تولیدی در اقتصاد این منطقه بوده است (شکل ۱).

بررسی تأثیر تشکیل بازارهای محلی بر معیشت پایدار بهره‌برداران مراتع با استفاده از روش تاکسونومی عددی در استان کرمان بیان نمودند که از دیدگاه عشایر سرمایه مالی و اقتصادی و از دیدگاه کارشناسان سرمایه انسانی بیشترین تأثیرپذیری را از تشکیل و توسعه بازارهای محلی به خود اختصاص داده‌اند. همچنین نتایج رتبه‌بندی شاخص‌های معیشت پایدار از دیدگاه عشایر نشان داد که شاخص‌های سطح اشتغال، دسترسی به جاده و درآمد حاصل از تولید محصولات دامی بیشترین تأثیرپذیری را از تشکیل و توسعه بازارچه‌های محلی دارند. این در حالی است که کارشناسان عقیده دارند که شاخص‌های نیروی کار خانوادگی، اسکان مسافران در مناطق عشایری و دسترسی به جاده بیشترین تأثیرپذیری را از تشکیل و توسعه بازارچه‌های محلی به خود اختصاص می‌دهند.

چن و همکاران (۲۰۱۲) بهبود پایداری معیشت را براساس، مدیریت منابع طبیعی توسط جامعه محلی و دولتی در چین تجزیه و تحلیل کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تحت همکاری دولت و ساکنان جامعه محلی، توسعه هماهنگ، بهبود معیشت پایدار و حفاظت از منابع طبیعی، روندی مهم در آینده خواهد بود که باعث تغییر در وضعیت معیشت و بهبود آن می‌شود. همچنین جیاو و همکاران (۲۰۱۷) با استفاده از چارچوب معیشت پویا، ۴۶۴ خانوار در ۱۵ روستای کامبوج را در دو سال ۲۰۰۸ و ۲۰۱۲ بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهد، که خانوارهای روستایی از پنج راهبرد معیشتی مستقل، پیروی می‌کنند. فرصت‌ها، مشوق‌ها و فشارها باعث تغییر معیشت ۷۰ درصد خانوارهای روستایی طی زمان شده است. افزون بر این، تحصیلات، مالکیت دارایی‌های فیزیکی و دسترسی به زیرساخت‌ها از عامل‌های مؤثر بر انتخاب راهبردهای سودآور بوده است. واقعیت آن است که برای ایجاد و دستیابی خانوارهای عشایری به یک معاش پایدار، می‌بایست در ابتدا وضعیت

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی منطقه لار در ایران و استان‌های تهران و مازندران

فرایند تحلیل سلسله مراتبی در هنگامی که عمل تصمیم‌گیری با چند گزینه رقیب و معیار تصمیم‌گیری روبروست می‌تواند استفاده گردد. معیارهای مطرح شده می‌تواند کمی و کیفی باشند. اساس این روش تصمیم‌گیری بر مقایسات زوجی نهفته است. تصمیم‌گیرنده با فراهم آوردن درخت سلسله مراتبی تصمیم آغاز می‌کند. درخت سلسله مراتب تصمیم، عوامل مورد مقایسه و گزینه‌های رقیب مورد ارزیابی در تصمیم را نشان می‌دهد. سپس یک سری مقایسات زوجی انجام می‌گیرد. این مقایسات وزن هر یک از فاکتورها را در راستای گزینه‌های رقیب مورد ارزیابی در تصمیم را نشان می‌دهد. در نهایت منطق فرایند تحلیل سلسله مراتبی به گونه‌ای ماتریس‌های حاصل از مقایسات زوجی را با یکدیگر تلفیق می‌سازد که تصمیم بهینه حاصل آید (۲۱).

در این تحقیق جهت بررسی معیشت پایدار عشایر مناطق مورد مطالعه از پنج معیار سرمایه طبیعی و اکولوژیکی، سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی و سرمایه فیزیکی استفاده شده است که هر معیار دارای تعدادی زیر معیار می‌باشد (۱۱، ۱۵، ۱۷ و ۱۸). در این تحقیق الگوی رتبه‌بندی، رهیافت AHP است. فرایند تحلیل سلسله مراتبی یکی از معروفترین فنون تصمیم‌گیری چند منظوره است که اولین بار توسط ساعتی (۱۴) ابداع گردید. فرایند تحلیل سلسله مراتبی منعکس‌کننده رفتار طبیعی و تفکر انسانی است. این تکنیک، مسائل پیچیده را بر اساس آثار متقابل آنها مورد بررسی قرار می‌دهد و آنها را به شکلی ساده تبدیل کرده به حل آن می‌پردازد.

عشایر برابر با $\alpha=0/87$ و برای کارشناسان برابر با $0/89$ ، $\alpha=$ تعیین شد که مقدار این ضریب نشان دهنده هماهنگی، انسجام و هم‌مسیر بودن گویه‌های پرسشنامه است. نتایج حاصل از این پژوهش با استفاده از نرم افزارهای Expert Choice^{۱۱} (جهت اولویت‌بندی آثار توسعه گردشگری عشایری بر شاخص‌های معیشت پایدار) و PSS^{۲۰} (جهت مقایسه دیدگاه‌های کارشناسان و بهره‌برداران) استخراج شد.

نتایج

ویژگی‌های بهره‌برداران پاسخگو: باتوجه به نتایج

جدول (۲)، حدود ۷۸ درصد پاسخگویان عشایر کوچرو و حدود ۲۲ درصد عشایر نیمه‌کوچرو می‌باشند. همچنین جنسیت تنها حدود ۵ درصد پاسخگویان زن بوده و مابقی مرد می‌باشند. از لحاظ تحصیلات ۲۹/۱۴ درصد بهره‌برداران بی‌سواد بوده و تنها ۱۱/۰۷ درصد دارای تحصیلات کاردانی یا بالاتر می‌باشند. همچنین نتایج حاصل از بررسی طرح‌های مرتع‌داری و مطالعات میدانی نشان می‌دهد که عشایر مورد مطالعه دارای سه شیوه بهره‌برداری مشاعی (۷۷/۸۸ درصد)، شورایی (۱۷/۵۹ درصد) و افزازی (۴/۵۳ درصد) می‌باشند.

جامعه آماری این تحقیق شامل: ۱- عشایر منطقه لار با جمعیت حدود ۷۳۹ نفر که از این بین با استفاده از فرمول کوکران (۱۹۷۷) تعداد ۳۹۸ نفر بهره‌بردار (دارای پروانه چرای دام) به عنوان نمونه انتخاب شده است. ۲- کارشناس اداره‌های منابع طبیعی و عشایری استان‌های تهران و مازندران با جمعیت ۴۶ نفر که از این بین با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸ نفر بهره‌بردار به عنوان نمونه انتخاب شد. فرمول کوکران به صورت رابطه (۱) می‌باشد:

$$n = \frac{N(t,s)^2}{Nd^2 + (t.s)^2} \quad \text{رابطه (۱)}$$

که در آن، n حجم نمونه، s انحراف معیار جامعه، N حجم جامعه، d دقت احتمالی مطلوب و t فاصله اعتماد است.

ابزار اندازه‌گیری پژوهش پرسشنامه و مصاحبه مستقیم با عشایر و کارشناسان بوده است. برای دستیابی به اهداف پیش‌بینی شده تحقیق سؤالات پرسشنامه به گونه‌ای طراحی شده است که شفاف و براحتی برای بهره‌برداران و کارشناسان قابل فهم باشد. اعتبار یا روایی سؤالات پرسشنامه تحقیق از روش معتبرسازی محتوا و با مراجعه به کارشناسان و متخصصین مورد تأیید قرار گرفته است. پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای

جدول ۲: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت دامداری، جنسیت، تحصیلات و شیوه بهره‌برداری

متغیرها	طبقه‌بندی	تعداد	درصد	درصد تجمعی
وضعیت دامداری	کوچرو	۳۱۰	۷۷/۸۸	۷۷/۸۸
	نیمه کوچرو	۸۸	۲۲/۱۲	۱۰۰
جنسیت	مرد	۳۸۰	۹۵/۴۷	۹۵/۴۷
	زن	۱۸	۴/۵۳	۱۰۰
تحصیلات	بی‌سواد	۱۱۶	۲۹/۱۴	۲۹/۱۴
	ابتدایی	۱۱۴	۲۸/۶۴	۵۷/۷۸
	راهنمایی یا متوسطه	۸۸	۲۲/۱۱	۷۹/۸۹
	دیپلم	۳۶	۹/۰۴	۸۸/۹۳
شیوه بهره‌برداری	کاردانی یا بالاتر	۴۴	۱۱/۰۷	۱۰۰
	مشاعی	۳۱۰	۷۷/۸۸	۷۷/۸۸
	شورایی	۷۰	۱۷/۵۹	۹۵/۴۷
	افزازی	۱۸	۴/۵۳	۱۰۰

درصد پاسخگویان دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۵۵/۲۶ درصد لیسانس و ۳۴/۲۲ درصد فارغ التحصیل کارشناسی ارشد و دکتری می‌باشند. در این تحقیق ۱۳/۱۵ درصد

ویژگی‌های کارشناسان پاسخگو: از لحاظ جنسیت ۸۴/۲۱ درصد پاسخگویان مرد بوده و مابقی زن می‌باشند. همچنین نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد ۱۰/۵۲

پاسخگویان رئیس اداره، حدود ۱۰/۵۲ درصد معاون و ۷۶/۳۲ درصد کارشناس اداره‌های منابع طبیعی و عشایری می‌باشند (جدول ۳).

جدول ۳- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنسیت، سواد و موقعیت شغلی

متغیرها	طبقه‌بندی	تعداد	درصد	درصد تجمعی
جنسیت	مرد	۳۲	۸۴/۲۱	۸۴/۲۱
	زن	۶	۱۵/۷۹	۱۰۰
سواد	فوق دیپلم	۴	۱۰/۵۲	۱۰/۵۲
	لیسانس	۲۱	۵۵/۳۶	۶۵/۷۸
	فوق لیسانس و دکتری	۱۳	۳۴/۲۲	۱۰۰
موقعیت شغلی	رئیس اداره	۵	۱۳/۱۵	۱۳/۱۵
	معاون اداره	۴	۱۰/۵۲	۲۳/۶۷
	کارشناس	۲۹	۷۶/۳۲	۱۰۰

مناطق عشایری از دو دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران منطقه لار پرداخته است.

مقایسه معیارهای مورد بررسی: جدول (۴) به مقایسه پنج معیار معیشت پایدار تحت تأثیر بوم‌گردی در

جدول ۴: مقایسه معیارهای معیشت پایدار از دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران منطقه لار

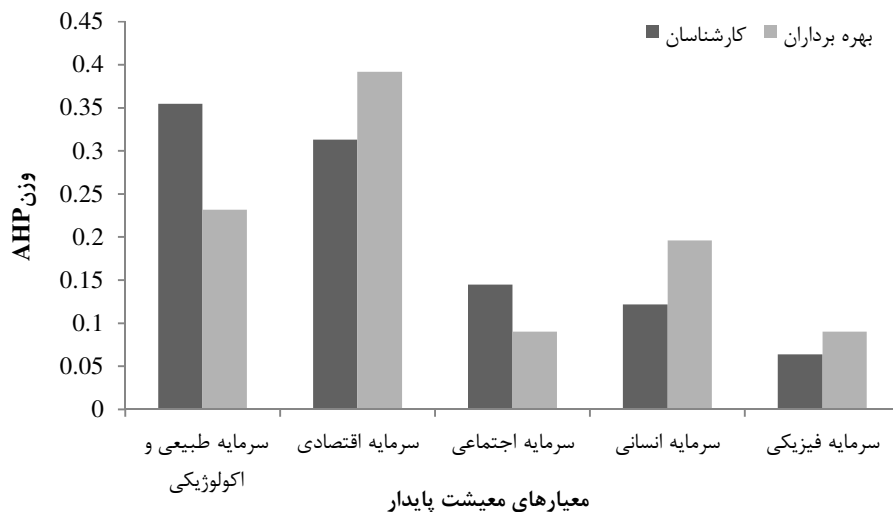
نما	بهره‌برداران		نما*	کارشناسان		مقایسه
	مخالف (درصد)	موافق (درصد)		مخالف (درصد)	موافق (درصد)	
۵	۱۸/۹	۸۱/۱	۵	۱۳/۸	۸۶/۲	سرمایه طبیعی و اکولوژیکی نسبت به سرمایه فیزیکی
۳	۲۲/۳	۷۷/۷	۳	۱۷/۶	۸۲/۴	سرمایه طبیعی و اکولوژیکی نسبت به سرمایه اجتماعی
۱	۵۰	۵۰	۳	۳۲/۶	۶۷/۴	سرمایه طبیعی و اکولوژیکی نسبت به سرمایه انسانی
۱/۳	۷۷/۷	۲۲/۳	۱	۵۰	۵۰	سرمایه طبیعی و اکولوژیکی نسبت به سرمایه اقتصادی
۲	۴۴/۸	۵۵/۲	۳	۳۵/۸	۶۴/۲	سرمایه اجتماعی نسبت به سرمایه فیزیکی
۱/۳	۶۱/۳	۳۸/۷	۱	۵۰	۵۰	سرمایه اجتماعی نسبت به سرمایه انسانی
۱/۵	۸۱/۱	۱۸/۹	۱/۲	۵۵/۵	۴۴/۵	سرمایه اجتماعی نسبت به سرمایه اقتصادی
۵	۱۸/۹	۸۱/۱	۲	۴۴/۵	۵۵/۵	سرمایه انسانی نسبت به سرمایه فیزیکی
۱/۳	۶۱/۳	۳۸/۷	۱/۳	۶۴/۲	۳۵/۸	سرمایه انسانی نسبت به سرمایه اقتصادی
۳	۷/۶	۹۲/۴	۴	۱۳/۸	۸۶/۲	سرمایه اقتصادی نسبت به سرمایه فیزیکی

* منظور از نما بیشترین تکرار امتیازات بوده است

توجه به نتایج کارشناسان اعتقاد دارند که سرمایه طبیعی و اکولوژیکی در اولویت اول و سرمایه فیزیکی در اولویت آخر قرار دارد. همچنین از دیدگاه بهره‌برداران سرمایه اقتصادی دارای رتبه نخست بوده و سرمایه‌های فیزیکی و اجتماعی در رتبه پایانی قرار می‌گیرند.

مقایسه و اولویت‌بندی معیارهای معیشت پایدار از دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران

شکل (۱) نشان دهنده وزن هر یک از پنج معیار معیشت پایدار تحت تأثیر توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری از دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران می‌باشد. با

شکل ۱: مقایسه اولویت معیارهای معیشت پایدار از دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران

اسکان مسافران در مناطق عشایری و دسترسی به برق و تلفن و از دیدگاه بهره‌برداران دو شاخص اسکان مسافران در مناطق عشایری و ایجاد بازارچه‌ها در رتبه‌های اول قرار دارند.

نتایج حاصل از آزمون اختلاف میانگین (t-test) نشان داد که دوگروه مورد مطالعه در زمینه شش شاخص "آلودگی‌های زیست‌محیطی، حضور حیات وحش، تنوع گونه‌های گیاهی، آب‌های زیر زمینی و رودخانه‌ها، پوشش گیاهی مراتع از نظر کیفیت و کمیت" سرمایه طبیعی و اکولوژیکی اختلاف نظر معنی‌داری با یکدیگر دارند. همچنین در زمینه شاخص‌های سرمایه اجتماعی باید گفت که در دو شاخص اعتماد عشایر به یکدیگر و حضور و نقش زنان دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران مراتع منطقه لار با یکدیگر متفاوت می‌باشد. معیار دیگر سرمایه انسانی است که دارای هشت شاخص می‌باشد. در این معیار بین دو دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران در هیچ یک از شاخص‌ها اختلاف معنی‌داری مشاهده نشد. سطح اشتغال، درآمد حاصل از تولید محصولات دامی و غیر دامی و تنوع محصولات تولیدی سه شاخص سرمایه اقتصادی می‌باشند که در مقایسه دیدگاه‌های کارشناسان و بهره‌برداران مراتع منطقه لار دارای اختلاف معنی‌داری می‌باشند. در زمینه سرمایه فیزیکی سه شاخص دسترسی به برق و تلفن، اسکان مسافران در مناطق عشایری و ایجاد بازارچه‌ها از دو دیدگاه کارشناسان و

با توجه به جدول (۵) در بخش سرمایه طبیعی و اکولوژیکی از دیدگاه کارشناسان دو شاخص پوشش گیاهی مراتع از نظر کیفیت و کمیت و از دیدگاه عشایر دو شاخص حضور حیات وحش و پوشش گیاهی مراتع از نظر کمیت بیشترین تأثیر را از بوم‌گردی خواهند گرفت. در بخش سرمایه اجتماعی، از دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران بیشترین تأثیرپذیری را حضور و نقش زنان و بهبود کیفیت زندگی دارند. همچنین نتایج اولویت‌بندی شاخص‌های سرمایه انسانی از دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران نشان می‌دهد که توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری لار بیشترین تأثیر را در کاهش مهاجرت به شهرها، توسعه اطلاعات و ارتباطات با محیط خارج از مناطق عشایری و سطح آگاهی حفاظت از منابع طبیعی خواهد داشت. نتایج مقایسه و اولویت‌بندی شاخص‌های سرمایه اقتصادی نیز حاکی از این است که به ترتیب درآمد حاصل از تولید محصولات دامی و غیر دامی، سطح اشتغال و ایجاد فرصت‌های شغلی متنوع از دیدگاه کارشناسان و درآمد حاصل از تولید محصولات دامی و غیر دامی و تنوع محصولات تولیدی از دیدگاه بهره‌برداران بیشترین تأثیرپذیری را از توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری دارا می‌باشند. معیار دیگر معیشت پایدار، سرمایه فیزیکی است که دارای هفت شاخص می‌باشد. اولویت‌بندی تأثیر توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری نشان می‌دهد که از دیدگاه کارشناسان دو شاخص

بهره‌برداران دارای اختلاف معنی‌داری در سطح یک درصد یا فاصله اطمینان ۹۹ درصد می‌باشند (جدول ۵).

جدول ۵: مقایسه دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران در زمینه شاخص‌های معیشت پایدار

آماره t-test	سطح معنی‌داری	بهره‌برداران		کارشناسان		زیر معیار	معیار	
		رتبه	وزن AHP	رتبه	وزن AHP			
۳۲/۹۳	۰/۰۰۱	۵	۰/۱۱۲	۸	۰/۰۳	آلودگی های زیست محیطی	توسعه معیشت پایدار	
۷/۱۱۳	۰/۰۴	۱	۰/۳۲	۶	۰/۱۰۱	حضور حیات وحش		
۴/۳۱	۰/۰۵	۶	۰/۰۶۲	۴	۰/۱۱۲	تنوع گونه های گیاهی		
۰/۴۵	۰/۹۱	۸	۰/۰۲۵	۹	۰/۰۲۹	خاک		
۰/۳۵	۰/۷۴	۹	۰/۰۲۴	۷	۰/۰۵۵	تغییر کاربری اراضی		
۰/۳۸	۰/۸۱	۴	۰/۱۱۵	۵	۰/۱۰۸	اصلاح و احیا منابع طبیعی		
۱۲/۸	۰/۰۲	۷	۰/۰۴۲	۳	۰/۱۲۲	آب های زیر زمینی و رودخانه ها		
۳۳/۵۹	۰/۰۰۱	۳	۰/۱۱۷	۱	۰/۲۲۶	پوشش گیاهی مراتع از نظر کیفیت		
۲۱/۲۱	۰/۰۰۱	۲	۰/۱۲۲	۲	۰/۲۱	پوشش گیاهی مراتع از نظر کمیت		
۲/۳۶	۰/۰۹	۹	۰/۰۲	۵	۰/۰۶۲	شبکه ها و ارتباطات جامعه محلی		توسعه معیشت پایدار
۰/۳۱	۰/۹۵	۴	۰/۰۹۵	۴	۰/۰۹۸	دانش بومی بهره‌برداران از مرتع		
۰/۳۶	۰/۹۲	۲	۰/۱۹۴	۳	۰/۱۹۸	بهبود کیفیت زندگی		
۱/۱۱	۰/۱۹	۷	۰/۰۴۱	۹	۰/۰۲	اعتماد به کارشناسان و مروجین منابع طبیعی		
۱/۵۴	۰/۱۵	۷	۰/۰۴۱	۸	۰/۰۳۶	اتحاد و انسجام در سطح سامان عرفی		
۱/۹۴	۰/۱	۶	۰/۰۴۳	۶	۰/۰۶	مشارکت		
۲/۸۵	۰/۰۹	۵	۰/۰۹۴	۶	۰/۰۶	تعامل و مبادلات فرهنگی		
۵/۹۷	۰/۰۵	۳	۰/۱۷۹	۲	۰/۱۲۹	اعتماد عشایر به یکدیگر		
۵/۱	۰/۰۵	۱	۰/۲۹۴	۱	۰/۳۳۷	حضور و نقش زنان		
۲/۸۱	۰/۰۷	۴	۰/۰۷۷	۴	۰/۱۱	نیروی کار خانوادگی	توسعه معیشت پایدار	
۲/۸	۰/۰۷	۴	۰/۰۷۷	۷	۰/۰۴۴	تأمین نیروی کار خارج از خانواده		
۰/۳	۰/۹۲	۲	۰/۲۲۶	۲	۰/۲۲۸	توسعه اطلاعات و ارتباطات با محیط خارج از مناطق عشایری		
۰/۱۸	۰/۹۸	۲	۰/۲۲۶	۲	۰/۲۲۸	سطح آگاهی حفاظت از منابع طبیعی		
۲/۸۷	۰/۰۷	۶	۰/۰۷۱	۷	۰/۰۴۴	سطح بهداشت و درمان		
۰/۶۱	۰/۷۴	۷	۰/۰۳۵	۵	۰/۰۴۹	خدمات آموزشی و ترویجی		
۰/۶۱	۰/۷۴	۷	۰/۰۳۵	۵	۰/۰۴۹	امنیت اجتماعی (وقوع جرم)		
۰/۱۴	۰/۹۸	۱	۰/۲۵۵	۱	۰/۲۴۹	مهاجرت به شهرها		
۳۸/۵۱	۰/۰۰۱	۴	۰/۱۰۷	۲	۰/۲۲۸	سطح اشتغال		توسعه معیشت پایدار
۲/۹۱	۰/۰۷	۳	۰/۱۰۹	۳	۰/۱۳۹	ایجاد فرصت های شغلی متنوع		
۴۲/۳۶	۰/۰۰۱	۱	۰/۳۷	۱	۰/۲۴۱	درآمد حاصل از تولید محصولات دامی و غیر دامی		
۳/۹۹	۰/۰۶	۷	۰/۰۴۴	۵	۰/۰۸۳	هزینه فعالیت‌های دامداری		
۱/۹۹	۰/۰۸	۸	۰/۰۲۵	۸	۰/۰۴۲	گسترش حمل و نقل		
۰/۲۱	۰/۹۷	۵	۰/۰۶۶	۶	۰/۰۶۳	تعداد دام		
۲/۹۶	۰/۰۷	۶	۰/۰۴۹	۹	۰/۰۲۵	افزایش زمین خواری		
۳/۹۱	۰/۰۶	۹	۰/۰۱۷	۷	۰/۰۴۴	دسترسی به تسهیلات بانکی		
۹/۴۴	۰/۰۳	۲	۰/۲۱۱	۴	۰/۱۳۶	تنوع محصولات تولیدی		
۲/۸۲	۰/۰۹	۵	۰/۰۵۷	۷	۰/۰۳۵	دسترسی به وسیله نقلیه عمومی	توسعه معیشت پایدار	
۳۰/۶۷	۰/۰۰۱	۲	۰/۲۲۲	۳	۰/۱۲۹	ایجاد بازارچه‌ها		
۰/۹۴	۰/۳۹	۳	۰/۱۲۵	۳	۰/۱۲۹	دسترسی به جاده		
۰	۱	۷	۰/۰۳۹	۵	۰/۰۳۹	دسترسی به آب آشامیدنی بهداشتی و سالم برای شرب عشایر		
۱/۵۴	۰/۱۵	۶	۰/۰۴۴	۵	۰/۰۳۹	ورود تکنولوژی‌های جدید		
۲۲/۲۴	۰/۰۰۱	۱	۰/۳۹۲	۱	۰/۲۹۷	اسکان مسافران در مناطق عشایری		
۴۸/۷۴	۰/۰۰۱	۴	۰/۱۲۱	۱	۰/۲۹۷	دسترسی به برق و تلفن		

بحث و نتیجه‌گیری

شیوه‌هایی که مبتنی بر تصمیم‌گیری گروهی هستند، می‌توانند به‌عنوان راه‌کاری جدید برای تصمیم‌گیری استفاده شوند. زیرا این روش‌ها علاوه بر در نظر گرفتن و بررسی معیارهای مختلف، از دانش و مهارت افراد خبره و همچنین دانش بومی افراد محلی به‌عنوان یک بعد مدیریتی مسأله در فرآیند تصمیم‌گیری استفاده می‌کند. از آنجایی که روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره بیانگر رفتار انسان بوده و قادر به در نظر گرفتن شرایط متغیرهای کیفی و کمی مسأله به‌طور همزمان می‌باشند، کاربرد چشمگیری یافته‌اند (۲۰).

با توجه به مقایسه و اولویت‌بندی معیارهای معیشت پایدار تحت تأثیر توسعه گردشگری عشایری، از دیدگاه کارشناسان در صورت توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری مؤلفه‌های سرمایه اکولوژیکی و اقتصادی بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته که باید در برنامه‌ریزی‌ها به این عوامل بیشتر توجه شود. همچنین بهره‌برداران اعتقاد دارند با توسعه بوم‌گردی عشایری اقتصاد آنها متحول شده و درآمد آنها از محصولات دامی و غیردامی افزایش می‌یابد. این بخش از نتایج با تحقیقات سعیدی گراغانی (۲۰۱۷) و جانگمن (۲۰۱۸) که بیان می‌دارند ایجاد تنوع منابع درآمدی باعث بهبود وضعیت معیشت و اقتصاد عشایر می‌شود مطابقت دارد.

در بخش سرمایه طبیعی و اکولوژیکی از دیدگاه کارشناسان دو شاخص پوشش گیاهی مراتع از نظر کیفیت و کمیت و از دیدگاه عشایر دو شاخص حضور حیات وحش و پوشش گیاهی مراتع از نظر کمیت بیشترین تأثیر را از بوم‌گردی خواهند گرفت. کارشناسان و بهره‌برداران اعتقاد دارند که با توسعه بوم‌گردی و بهبود وضعیت اقتصادی، عشایر توجه بیشتری به کمیت و کیفیت علوفه در مراتع خود داشته تا بتوانند تولید را به حداکثر برسانند. همچنین با توجه به اولویت‌بندی شاخص‌های سرمایه اجتماعی، نتایج نشان داد که با توسعه بوم‌گردی نقش زنان در تولید بیشتر نمایان می‌شود زیرا در بین خانواده‌های عشایری زنان بیشترین نقش را در فراواری محصولات لبنی و تولید انواع صنایع دستی بر عهده دارند. این بخش از مطالعه نیز با نتیجه تحقیقات ساجید و همکاران (۲۰۱۸)، سعیدی

گراغانی و همکاران (۲۰۱۸)، غزالی و همکاران (۲۰۱۸) و محمدی و همکاران (۲۰۱۷) که بر نقش تأثیرگذار زنان در اقتصاد و معیشت پایدار خانواده‌های عشایری و روستایی اشاره می‌کنند مطابقت دارد. نتایج اولویت‌بندی شاخص‌های سرمایه انسانی از دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران نشان داد که توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری لار بیشترین تأثیر را در کاهش مهاجرت به شهرها، توسعه اطلاعات و ارتباطات با محیط خارج از مناطق عشایری و سطح آگاهی حفاظت از منابع طبیعی در این مناطق خواهد داشت. کارشناسان و بهره‌برداران عقیده دارند با توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری اقتصاد عشایر متحول شده بنابراین شبانی شغلی جذاب برای جوانان خواهد شد و از مهاجرت آنها به شهرها می‌کاهد. نتایج مقایسه و اولویت‌بندی شاخص‌های سرمایه اقتصادی نیز حاکی از این است که به‌ترتیب درآمد حاصل از تولید محصولات دامی و غیردامی، سطح اشتغال و ایجاد فرصت‌های شغلی متنوع از دیدگاه کارشناسان و درآمد حاصل از تولید محصولات دامی و غیردامی و تنوع محصولات تولیدی از دیدگاه بهره‌برداران بیشترین تأثیرپذیری را از توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری دارا می‌باشند. به اعتقاد کارشناسان با توسعه بوم‌گردی سطح اشتغال جوانان به دلیل نیاز به نیروی کار بیشتر جهت تولید و عرضه محصولات دامی و غیر دامی افزایش یافته و در نتیجه درآمد بهبود می‌یابد. این بخش از تحقیق نیز با نتایج مطالعات چن و همکاران (۲۰۱۲)، محمدی و همکاران (۲۰۱۷)، اعتماددار (۲۰۰۷) و ساجید و همکاران (۲۰۱۸) که بیان می‌دارند افزایش گردشگر در مناطق روستایی و عشایری باعث افزایش اشتغال و به تبع آن درآمد پایدار می‌شود مطابقت دارد. در سرمایه فیزیکی نیز مقایسه اولویت‌بندی تأثیر توسعه بوم‌گردی در مناطق عشایری لار نشان می‌دهد که از دیدگاه کارشناسان دو شاخص اسکان مسافران در مناطق عشایری و دسترسی به برق و تلفن و از دیدگاه بهره‌برداران دو شاخص اسکان مسافران در مناطق عشایری و ایجاد بازارچه‌ها در رتبه‌های اول قرار دارند. دلیل اصلی این امر این است که کارشناسان و بهره‌برداران اعتقاد دارند برای جذب گردشگر در مناطق عشایری اولویت اول توسعه زیرساخت‌هاست.

از شاخص‌ها تأثیرات منفی دارد. از دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران بیشترین تأثیر توسعه بوم‌گردی بر روی دو معیار سرمایه طبیعی و اکولوژیکی و سرمایه اقتصادی و شاخص‌های مربوط با آنهاست. از جمله شاخص‌های که بیشترین تأثیرپذیری را از توسعه گردشگری عشایری دارند می‌توان از حضور حیات وحش، پوشش گیاهی مراتع از نظر کیفیت و کمیت، درآمد حاصل از تولید محصولات دامی و غیردامی، سطح اشتغال و تنوع محصولات تولیدی نام برد. این تأثیرات می‌تواند مثبت و یا منفی بوده بنابراین لازم است طبق اولویت شاخص‌های مطرح شده در این تحقیق، مدیریتی متناسب با آن در منطقه از طرف بهره‌برداران و سازمان‌های متولی حاکم شود. اما نتایج مقایسه دو گروه کارشناسان و بهره‌برداران بیانگر عدم همسویی دیدگاه‌های آنها بوده که نشان می‌دهد، پیش از اعمال سیاست‌گذاری جهت توسعه بوم‌گردی، لازم است دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران به هم نزدیک شده و با توجه به آن مدیریت صحیح و اصولی در این بخش اعمال شود.

همچنین در قسمت بعدی به مقایسه دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران مراتع ییلاقی لار در زمینه موضوع تحقیق پرداخته شده است. دیدگاه‌های این دو گروه در شاخص‌های "آلودگی‌های زیست‌محیطی، حضور حیات وحش، تنوع گونه‌های گیاهی، آب‌های زیرزمینی و رودخانه‌ها، پوشش گیاهی مراتع از نظر کیفیت، پوشش گیاهی مراتع از نظر کمیت، اعتماد عشایر به یکدیگر، حضور و نقش زنان، سطح اشتغال، درآمد حاصل از تولید محصولات دامی و غیر دامی، تنوع محصولات تولیدی، ایجاد بازارچه‌ها، اسکان مسافران در مناطق عشایری و دسترسی به برق و تلفن" دارای اختلاف معنی‌داری می‌باشد. این امر نشان می‌دهد که کارشناسان و بهره‌برداران به دلایل مختلف از جمله تخصص و تجربیات متفاوت نسبت به منابع طبیعی و بوم‌گردی دارای دیدگاه‌های متضادی در بعضی از زمینه‌های تأثیرپذیری شاخص‌های معیشت پایدار از توسعه گردشگری عشایری هستند.

به‌طور کلی با در نظر گرفتن نتایج حاصل از مطالعه حاضر، می‌توان به این نتیجه رسید که با توجه به مقایسه و اولویت‌بندی شاخص‌های معیشت پایدار، توسعه گردشگری در مناطق عشایری منطقه لار تأثیرات مثبت و تنها در برخی

References

- Ahmadi Sani, N., S. Babaei & A. Metaji, 2011. Examine the possibility of ecotourism activities ecologically in the northern Zagros forests with the application of multi-criteria decisions, GIS and remote sensing. *Journal Town & Country Planning*, 3(4): 64-45. (In Persian)
- Azkiya, M & A. Imani., 2008. Sustainable rural development. Etelaat Press, Tehran, First edition, 342 p.
- Chen, H., G. Shivakoti, T. Zhu & D. Maddox, 2012. Livelihood sustainability and community based co-management of forest resources in China: Changes and improvement. *Environmental Management*, 49(1): 219-228.
- Cochran, W.G., 1977. Sampling techniques. 3rd edition, Whley and Sons, USA, 428 p.
- Etemaddar, F., 2007. Tourism in Fars province: The role of nomadic women in the development of nomadic tourism, a case study of Eilat Khamseh in Bavanat Fars. Master's Thesis for Hotel Management, Faculty of Administrative Sciences and Economics, 110 p.
- Ghazali, S & M. Zibaye., 2018. Effective Factors on Choosing Livelihood Strategies by Nomadic Households in Fars Province. *Journal of Agricultural Economics*, 11(4): 63-80. (In Persian)
- Jiao, X., M. Pouliot & S.Z. Walelign, 2017. Livelihood strategies and dynamics in rural Cambodia. *World Development*, 97:266-278.
- Jongman, K., 2018. Sustainable livelihood and poverty eradication in Botswana. *International Journal of Development and Sustainability*, 7(4): 1317-1324.
- Mohammadi, S., E. Moradi & Z. Rashidi, 2017. Tourism effects on sustainable livelihoods of rural households, from perspective of the host community, Case study: Oraman section (Saravabad county). *Journal of Geography*, 15(52): 19-29. (In Persian)
- Mohammadi, S., M. Talati., S. Asadi & S. Manouchehri, 2018. Explaining the Effects of Tourism Development on Changing the Livelihoods of Mountain Villages Case Study: Orman Village - West of Kurdistan Province. *Journal of Geographic Research*, 33 (1): 208-192. (In Persian)

11. Morse, S & N. McNamara., 2013. Sustainable Livelihood Approach, A Critique of Theory and Practice, Springer press, 190 p.
12. Rakhshani Nasab, H.R & A. Sirabi., 2009. Challenges and opportunities for ecotourism in Iran. Journal of Geographic Space, 9(28): 41-55. (In Persian)
13. Rezvani, A.A., 2001. The role of ecotourism in environmental protection, Journal of Environmental Studies, 29 (31): 115-122. (In Persian)
14. Saaty, T.L., 1980. The analytic hierarchy process, planning, priority setting, resource allocation, McGraw-Hill, New York.
15. Saeedi Goraghani, H.R., H. Azarnivand., H. Arzani & H. Rafiee, 2018. Examining the Effect of Local Market Formation on the sustainable livelihood of rangeland exploiters using numerical taxonomy (Case study: Selected nomads in Kerman province). Rangeland, 12(1): 100-89. (In Persian)
16. Saeidi Goraghani, H.R., 2017. Feasibility of establishing local marketing and its effect on sustainable livelihood of rangeland ranchers. PhD Thesis. Tehran University, Karaj, 310 p.
17. Sahneh, B., 2011. Immigrants return to the village and its role in sustainable rural livelihoods (Case study: Aq Qala county - Golestan province). Master's thesis, University of Tehran, 112 p.
18. Sajasi Ghadari, H.A., T. Sadeghloo & M. Palooj, 2013. Prioritize sustainable rural livelihood development strategies with a hybrid model SWOT - topsis - Fuzzy: A Case Study Khodabande county. Journal of Rural and Development, 16(2), 85-110 (In Persian)
19. Sajid, A., A. Ayatullah., S. Nawaz Khan., S. Iqbal & M.M. Salman, 2018. Socio-economic constraints affecting sustainable rural livelihood. Arts and Social Sciences Journal, 9(1): 111-115.
20. Tsai, W., P. Lee., Y. Shen & E.Y. Hwang, 2014. A combined evaluation model for encouraging entrepreneurship policies. Journal of Annals of Operation Research, 221: 449-468.
21. Zarye, B & N. Bagheri Moghadam., 2007. Application and comparison methods ELECTRE, TOPSIS and AHP in technology transfer resin dry type transformers. Journal of Industrial Management Faculty of Human Sciences, 1(1):31-41 (In Persian)